

ΤΟ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΝ ΙΔΕΩΔΕΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ*

ΥΠΟ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
'Ομοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν

'Αφοῦ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν Παναγιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κύριον Παντελεήμονα, διότι μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ μὲ συμπεριλάβῃ εἰς τὸν κατάλογον τῶν εἰσηγητῶν τοῦ παρόντος ἀγιολογικοῦ συνεδρίου καὶ ἀφοῦ ἄλλην μίαν φορὰν ἐκδηλώσω τὴν χαρὰν μου, διότι ὁ Παναγιώτατος ἔχει καταστήσει τὴν Θεσσαλονικὴν κέντρον ἀγιολογικῶν σπουδῶν, εἰσέρχομαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεματός μου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ μορφωτικὸν ιδεῶδες τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου, 'Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

'Ὡς οἰοδήποτε παιδαγωγικὸν ιδεῶδες στηρίζεται εἰς ὀρισμένην 'Ανθρωπολογίαν, οὕτω καὶ τὸ μορφωτικὸν ιδεῶδες τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου ἔχει ὡς θεμέλιόν του τὴν Χριστιανικὴν 'Ανθρωπολογίαν. Κατὰ τὸν ἅγιον Εὐστάθιον ὁ ἄνθρωπος εἶναι «Θεοῦ πάντως ποιῆμα, τὸ καὶ κάλλιστον καὶ βέλτιστον καὶ ἄριστον»¹. Δὲν εἶναι μόνον «λαλητὸν ζῶον»², ἀλλ' εἶναι καὶ «βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένος»³, ἔχει «νοῦν καὶ λόγον» καὶ «βασίλευει τῶν ἐπὶ γῆς»⁴.

'Ἡ ἀληθὴς μὀρφωσις εἶναι τὸ νὰ προσλάβῃ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τὴν μορφῇ⁵, ἣ ὁποία ἀρμόζει εἰς αὐτό. Πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ τὸ «ἀνθρώπων πρέπον σχῆμα»⁶, νὰ μεταποιήσῃ τὸ ἐξ ἐπόψεως πνευματικῆς «ἄμορφον

* Εἰσήγησις εἰς τὸ ὑπὸ τῆς 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ὀργανωθὲν «Θ' Θεολογικὸν Συνέδριον εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου, 'Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος τοῦ Β' — Θεσσαλονίκη, ζ'-θ' Νοεμβρίου, αχπη'» — 'Ἡ εἰσήγησις αὕτη ἐξεφωνήθη ἐν τῷ συνεδρίῳ εἰς πλεόν εὐσύνοπτον μορφήν.

1. Migne 'Ε.Π. 135,900.
2. Migne 'Ε.Π. 135,1033.
3. Migne 'Ε.Π. 135,652.
4. Migne 'Ε.Π. 136,521.
5. Migne 'Ε.Π. 135,740.
6. 'Ἐνθ' ἄνωτ.

ἔμβρυον εἰς εὐμορφίαν αὐτῷ προσήκουσαν»⁷, νὰ τὸ ἀναπτύξῃ «εἰς τέλειον ἄνθρωπον»⁸, νὰ τὸ εἰδοποιῇ «εἰς μορφὴν θεϊαν»⁹. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἄρῃ τὰς ἐσωτερικὰς συγκρούσεις καὶ διασπάσεις, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ νὰ εἶναι «οὐ μεταμορφούμενος τοῦ λοιποῦ εἰς ἀλλόκοτον, οὐ μεταπίπτων, οὐκ ἀλλοιούμενος. Καὶ ἔστι τὸ τοιοῦτον σχῆμα, τὸ τῆς κατὰ πνεῦμα εὐσχήμονος μορφωτικῆς ἐνάρξεως δηλαδή, θεῖον μὲν καὶ ἀκριβῶς ἀνθρωποπρεπές καὶ μεταγράφον εἰς μονοπρόσωπον τὸν πρῶην πολύμορφον ἄνθρωπον»¹⁰. Δηλαδή ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔχῃ σταθερὰν πορείαν πρὸς πραγματάωσιν τοῦ μορφωτικοῦ ἰδεώδους. Ἡ μόρφωσις σημαίνει ἐναρμόνισιν τῶν στοιχείων «τοῦ τριαδικοῦ τῆς ψυχῆς»¹¹, ἦτοι τοῦ λογικοῦ, τοῦ θυμικοῦ καὶ τοῦ βουλητικοῦ ἢ ἐπιθυμητικοῦ εἰς τρόπον ὥστε τὸ βουλητικὸν νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῶν δύο δυσηγίων ἔκτων τοῦ δίφρου τῆς ψυχῆς, οἱ ὅποιοι εἶναι τὸ συχνάκις παρεκκλίνον ἐκ τῆς ὀρθῆς κρίσεως λογιστικὸν καὶ τὸ θυμοειδές. Πρέπει νὰ ὀδηγῶμεν «τὰ κατὰ ψυχὴν βουλευόμενα» πρὸς «θεϊαν ἐμμέλειαν καὶ συμφωνίαν πνευματικὴν»¹², διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν «τύπωμα» «κατ' εἰκόνα τοῦ (θείου) πρωτοτύπου»¹³.

Τὸ μορφωτικὸν ἔργον ἔχει ἀληθῆ ἀνθρωπιστικὸν χαρακτήρα καὶ ἐξουδετερώνει τὸ εὐόλισθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως¹⁴ καὶ παίξει οἰονεὶ ρόλον οὐρανίας Κίρκης, ἡ ὁποία «ἐξ ἀντιστρόφου» δὲν μεταβάλλει τοὺς ἀνθρώπους εἰς θῆρας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀκόμη καὶ πρῶην πνευματικούς θῆρας καὶ λύκους μεταπλάττει εἰς ἀνθρώπους¹⁵.

Ἡ ἀληθὴς μόρφωσις δὲν περιορίζεται εἰς ἐπιγείους καὶ ἐνδοκοσμικούς σκοπούς, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ μυσταγωγικὸν καὶ ἀναγωγικὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ κορυφωθῇ εἰς τὸ νὰ «ἐναστράψῃ (θεῖον) φῶς»¹⁶ ἐντὸς ἡμῶν καὶ εἰς τὸ νὰ ἐναυγάσῃ ἐν ἡμῖν «ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἔλλαμψις»¹⁷. Ἡ μόρφωσις αὕτη, ὀδηγοῦσα προοδευτικῶς ἐκ τοῦ καλοῦ εἰς τὸ κάλλιον, ἐκ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ θεϊότερον καὶ «ἐκ βιωτικοῦ εἰς ἔνθεον»¹⁸, δὲν περιορίζεται εἰς ἀπόκτησιν ἐπιγείων γνώσεων, ἀλλὰ κορυφοῦται οὐχὶ εἰς μύησιν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν εἰδωλοατρικῶν μεγάλων καὶ μικρῶν μυστη-

7. Αὐτόθι.

8. Ἔνθ' ἄνωτ.

9. Αὐτόθι.

10. Ἔνθ' ἄνωτ.

11. Migne Ἐ.Π. 135,773.

12. Migne Ἐ.Π. 135,772.

13. Migne Ἐ.Π. 135,585.

14. Migne Ἐ.Π. 136,380.

15. Migne Ἐ.Π. 135,941.

16. Migne Ἐ.Π. 136,193.

17. Αὐτόθι.

18. Migne Ἐ.Π. 136,316.

ρίων, ἀλλ' εἰς τελεταρχικὴν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι μύησιν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς τῆς ἁγίας Τριάδος¹⁹.

Διὰ τῆς μυσταγωγικῆς μορφώσεως ταύτης ὁ Θεὸς ὡς «πάνσοφος καὶ υπεράγαθος τεχνίτης» καλλιτεχνεῖ ἰδικά του «ἀγάλματα»²⁰. Τοῦτο γίνεται «ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ», ἥτις «μεταποιοῦσα εἰς τὸ καλὸν»²¹ διὰ τοῦ λουτροῦ τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τῆς μετανοίας²² καὶ ὁδηγοῦσα διὰ τῆς «θεορρύτου χάριτος» εἰς «ξένην ἀλλοίωσιν εὐπρεπεστάτην»²³, κατεργάζεται τὴν ἀληθῆ «παλιγγενεσίαν» τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παλιγγενεσία αὕτη οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν προβαλλομένην ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων (μετεμψύχωσιν κ.τ.τ.)²⁴. Διὰ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι παλιγγενεσίας ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ εἰς ἀληθῆ «θεοειδῆ καὶ θεοφειγῆ μόρφωσιν, εἴτ' οὖν με τ α μ ὀ ρ φ ω σ ι ν»²⁵, κατευθύνει «παροιστροῦντας, ἐπανάγει πλανωμένους, διορθοῖ στρεβλωμένους, ἐνγληκοῖ καὶ σωφρονίζει στρεφομένους εἰς παιδαριώδη νοῦν ἀδόκιμον, συρράπτει παραλυομένους, συναρμόττει ἐκλυομένους, σοφίζει ἀπονενοημένους, ἐντίθησι νοῦν ἀπολωλεκόσι τὰς ὀρθὰς φρένας»²⁶.

Ὁ μυσταγωγικὸς χαρακτήρ τοῦ χριστιανικοῦ μορφωτικοῦ ἔργου εἶναι συγχρόνως καὶ ἀναγωγικός, διότι διὰ τῆς «μυροχεύμονος χάριτος»²⁷ καθιστᾷ τὸν ἐν Χριστῷ μορφούμενον «ὑψιπέτην», τὸν ἀναβιβάζει διὰ τῆς «εἰς οὐρανὸν ἀναγωγούσης»²⁸ «οὐρανοβάμονος κλίμακος»²⁹ «εἰς ὕψος ἀγγελικόν»³⁰, τὸν μεταρσιώνει «εἰς ὅσον ἔξεστι»³¹, τὸν καθιστᾷ «οὐράνιον»³² «ταῖς αἰθερίαις κατὰ νοῦν ἀναβάσει καὶ ταῖς κατ' ἄστρα ἐλλάμψεσι»³³, τὸν καθιστᾷ ἰσάγγελον³⁴, τὸν μεταφέρει εἰς τὴν «οὐρανόπολιν»³⁵ καὶ τὸν ἀναδεικνύει «οὐρανοπολίτην» ἀντὶ «κοσμοπολίτου»³⁶, δηλαδὴ πολίτην «τοῦ οὐ-

19. Migne 'E.Π. 136,536.

20. Migne 'E.Π. 135,545.

21. Migne 'E.Π. 136,620.

22. Ἀὐτόθι.

23. Migne 'E.Π. 136,710.

24. Migne 'E.Π. 136,620.

25. Migne 'E.Π. 136,329.

26. Migne 'E.Π. 135,560.

27. Migne 'E.Π. 135.

28. Migne 'E.Π. 136,217.

29. Migne 'E.Π. 135,581.

30. Migne 'E.Π. 135, 700.

31. Migne 'E.Π. 135,693.

32. Migne 'E.Π. 135,700.

33. Migne 'E.Π. 135,721.

34. Migne 'E.Π. 135,729.

35. Migne 'E.Π. 136,217.

36. Migne 'E.Π. 135,729.

ρανοῦ, εἰς δὲ αὐτὸς (ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ) προεκαλέσατο ἡμᾶς κατελθόν, ἵνα ἀναβῶμεν, ταπεινωθῆις, ὡς ἂν ὑψωθῶμεν»³⁷.

Τὸ μυσταγωγικὸν καὶ ἀναγωγικὸν αὐτὸ ἰδεῶδες πρέπει κατ' ἐξοχὴν νὰ ἐνσαρκώσουν οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι, ἀναβαίνοντες εἰς τὸ «ἀκρότατον ἐφετὸν»³⁸ καὶ ἀφικνούμενοι εἰς «τόπον ἀνέφελον καὶ ἀεὶ φωτοφανῆ»³⁹, εἶναι «στρατὸς ἱερὸς Θεοῦ· παρεμβολή· ἐκλεκτοὶ Κυρίῳ· ἔνδοξοι τοῦ οὐρανοῦ... στρατιῶται κατὰ τοῦ ἀποστάτου καὶ ἀντάρτου δαίμονος· ἀγγέλων μιμηταί..., ἀρετῆς δοχεῖα..., μύρου θείου ἀγγεῖα..., ἀποστολικά ἐκμαγεῖα..., ἀπρόσβατοι ψιθύροις ὄψεων..., πάγκαλον τάγμα»⁴⁰.

Σπουδαῖον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μορφώσεως ὡς μεταμορφώσεως εἶναι ἡ μυσταγωγικὴ καὶ ἀναγωγικὴ λ α τ ρ ε ῖ α. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἐξαίρονται λ.χ. ὁ ἐκ τῆς κολυμβήθρας⁴¹ καὶ τοῦ λουτρῶνος τοῦ βαπτίσματος ἁγιασμός⁴², αἱ «ἱεραὶ συνάξεις»⁴³, αἱ πνευματικαὶ ὄδαι καὶ οἱ θεῖοι ψαλμοὶ⁴⁴ καὶ ὕμνοι⁴⁵, αἱ εὐχαὶ καὶ ἡ δι' ἐλαίου ἀγαλλιᾶσεως χρῆσις⁴⁶, αἱ ἱεραὶ πανηγύρεις⁴⁷, αἱ γονυκλισίαι καὶ ἡ ὀρθοστάθην προσευχῆ⁴⁸ καὶ εἰδικώτερον ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ ἱερὸς ναὸς καὶ ἡ ὕμνολογία τοῦ ἁγιωτάτου πολιούχου μυροβλήτου μεγαλομάρτυρος, «οὗ πηγὴ μύρων ἐκτρέχουσα τὸ τῆς γῆς ποτίζει ἅπαν πρόσωπον»⁴⁹. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς δοκιμασίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ὑπέστη τὰ πάνδεινα ἕνεκα τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, οἱ πιστοὶ εὗρισκον ἐνίσχυσιν καὶ παρηγορίαν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Μυροβλήτου, ψάλλοντες ἱεροὺς ὕμνους⁵⁰.

Ὁ Εὐστάθιος ἐξαίρει καὶ τὸν μορφωτικὸν ρόλον «τῶν ἱερῶν εἰκονογραφικῶν», ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ μανθάνομεν «οὐ λαλιαῖς, ἀναμνήσεσι δὲ τῶν ἔργων, ὧν κατὰ Θεὸν ἔπραξαν οἱ τῶν εἰκόνων ἀρχέτυποι»⁵¹.

*

37. Migne 'E.Π. 135,725.

38. Migne 'E.Π. 135,740.

39. Migne 'E.Π. 135,741.

40. Migne 'E.Π. 135,736.

41. Migne 'E.Π. 135,997.

42. Migne 'E.Π. 135,733· 136,617· 135,580.

43. Migne 'E.Π. 136,153.

44. Migne 'E.Π. 135,744.

45. Migne 'E.Π. 136,153.

46. Migne 'E.Π. 136,156.

47. Migne 'E.Π. 136,145.

48. Migne 'E.Π. 135,532.

49. Migne 'E.Π. 136,164.

50. Migne 'E.Π. 136,113.

51. Migne 'E.Π. 135,649.

Ἡ γνησία μυσταγωγική καὶ ἀναγωγική μόρφωσις καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὀδηγοῦν εἰς νοσηρὸν θρησκευτικὸν μυστικισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποξενώνει ἐκ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν καὶ πολιτισμικῶν ἀγαθῶν, ἀλλ' ὑποβοηθοῦν τὴν ἐν Χριστῷ ἀνακεφαλαίωσιν οὐρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καθιστοῦν συνειδητόν, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς αὐτοαγάπη⁵², ὡς «ἀγαθῶν ἀπάντων αἴτιος»⁵³ εἶναι ἡ πηγὴ πάντων τῶν μορφωτικῶν καὶ πολιτισμικῶν ἀγαθῶν. «Πᾶν ἀγαθὸν ἄνωθεν»⁵⁴, προσθέτει. Ἐπομένως ἡ ἀληθὴς μόρφωσις προϋποθέτει ἀφ' ἐνὸς τὴν σύμφωνον πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κατάφασιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀξιῶν καὶ ἀγαθῶν καὶ τὴν ὀρθὴν ἱεράρχησιν των καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν δημιουργικὴν ἔνταξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὀλότητα τῶν ἱεραρχημένων πολιτισμικῶν ἀγαθῶν.

Χαρακτηριστικῶς ὁ Εὐστάθιος καταφάσκει καὶ αὐτὰς τὰς ὑλικὰς ἀξίας καὶ τὰ «ἐγκόσμια καλὰ, ἐφ' οἷς καὶ δι' ὧν αἰνεῖται Θεός»⁵⁵. Ἐξυμνεῖ τὴν κτίσιν «καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐκοσμον»⁵⁶. Προβάλλει τὴν γεωργίαν⁵⁷, τὴν «μητέρα γῆν», ἥτις... «σκαπτομένη τὰ πλείω», «ἀναβλαστάνει παντοῖαν τροφήν, ἅμα καὶ τρυφήν, τὴν μὲν κατὰ τὸ αὐταρκές, τὴν δὲ καὶ εἰς ὑπέρπλεον»⁵⁸. «Ἀναγκαιότατος ὁ ψωμός· εἰς ἴσον ἔρχεται καὶ μέτριος οἶνος· ὅμοιον καὶ τὸ σῶφρον ὄψον»⁵⁹. Ὁ οἶνος ἐν μετρίᾳ μὲν χρήσει «ποιεῖ καρδίας εὐφροσύνην»⁶⁰, ἀλλ' ἐν μέθῃ «τυραννῆσει κατασχὼν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ ἀκρόπολιν»⁶¹.

Ὁ Εὐστάθιος ἀναγνωρίζει τὰς μετὰ τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων συνδεομένης «κερδίας» ἐμπορίας⁶² καὶ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τοῦ καθαρῶ καὶ ἀκιβδήλου χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων⁶³ καὶ ἐπαινεῖ τὴν «γῆν μετὰλλοις τιμίοις πλουτοῦσαν»⁶⁴. Ἐπίσης προβάλλει ὡς ἀναγκαίαις τὰς οικονομικὰς συναλλαγὰς⁶⁵, τὸ δικαιοπραγεῖν⁶⁶ καὶ τὸν νόμιμον δανεισμόν ἀκόμη καὶ ἐπὶ τόκῳ⁶⁷. Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ καταδικάσῃ ἐπανει-

52. Migne 'E.Π. 135,669.

53. Migne 'E.Π. 135,669.

54. Migne 'E.Π. 136,344.

55. Migne 'E.Π. 135,636.

56. Migne 'E.Π. 136,173.

57. Migne 'E.Π. 136,153.

58. Migne 'E.Π. 135,312.

59. Migne 'E.Π. 135,864.

60. Migne 'E.Π. 135,604.

61. Migne 'E.Π. 135,604.

62. Migne 'E.Π. 135,589.

63. Migne 'E.Π. 136,320.

64. Migne 'E.Π. 135,756.

65. Migne 'E.Π. 136,312.

66. Migne 'E.Π. 135,620.

67. Migne 'E.Π. 135,621-622.

λημμένως και μετά δριμύτητος τήν πολύ διαδεδομένην κατά τήν ἐποχήν του μάστιγα τῶν «ἐπὶ ἀθέσμῳ τόκῳ» δανειζόντων «τοκογλύφων»⁶⁸ και νά σιγματίση τοὺς «ἐπὶ δανείσμασι μετρίους ἀσυμμέτρους και βαρεῖς τόκους»⁶⁹. Ὁ «ἀδρὸς τόκος», τὸν ὁποῖον ὁ τοκογλύφος ζητεῖ και λαμβάνει, χαρακτηρίζεται ὡς «τὸ δαιμονικὸν γέννημα, τὸ τῆς πλεονεξίας ἀποκύημα, τὸ ἄγριον, τὸ μισάδελφον, τὸ και μισόθεον και θεομισές»⁷⁰. «Ὅταν ὀμιλῶμεν διὰ τὸν τόκον τοῦτον, κόνόματι σεμνῶ καλλύνομεν πρᾶγμα αἴσχιστον», τὸ ὁποῖον εἶναι «ἀγχόνη ἀνηλεής»⁷¹. Τὸ δι' ἀθεμίτου τόκου «ἐκδανείζειν» εἶναι «τὸ γλυκὺ μὲν τήν ἀρχὴν σάκχαρ, ἐσύτερον δὲ ἀπρόσιτον τῇ πικρίᾳ»· εἶναι «ἡ μελιτίνη ἀγχόνη..., ἡ κεκρυμμένη παγίς..., τὸ δύστοκον γέννημα, ἐπεὶ και δαίμονος τόκος αὐτό»⁷².

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος προβάλλει λεπτομερῶς τήν ὑλικὴν κτίσιν και τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ. Δειγματοληπτικῶς ἀναφέρομεν, ὅτι οὗτος ἐξυμνεῖ τόσοσ τὰς μελίσσας, αἱ ὁποῖαι «λύουσαι τὰ πτερὰ φοιτῶσιν εἰς λειμῶνας»⁷³, ὅσων και τὸ μέλι, τὸν κηρὸν και τὰς λαμπάδας: «Ἐν ταῖς διὰ κηροῦ λαμπάσιν οἱ κειρόμενοι μεγάλοι ἀσκηται σημειοῦνται... Ἔστι γὰρ ἀληθῶς φωτὸς καθαρῶ ὄχημα ὁ κηρός». Ἐπὶ πλέον θαυμάζει τὰς «ἐξαγώνους σύριγγας» τῆς κυψέλης τῶν μελισσοκόμων και προσθέτει: «Μέλιτός τε γὰρ γλυκύτητα τίς ἀναγγελεῖ; Και κηροῦ δὲ φῶς τίς ἂν ἀξίως ἀποσεμνευεῖ;»⁷⁴. Ὡσαύτως ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἐγκωμιάζει «τὸ ἀναψύχον ὕδωρ τὸ ζωογόνον, τὸ παρὴ γορον», τὸ «πόλιν ὄλην ζωογονοῦν» και παρακαλεῖ τὸν αὐτοκράτορα νά μεριμνήση, ἵνα καταπολεμηθῇ ἡ φοβερὰ λειψυδρία τῆς Μεγαλοπόλεως⁷⁵. Ἐξ ἄλλου, ἐνῶ καταδικάζει τήν «ἄμετρον» τρυφήν, ἥτις «εἰς πάθη ἐκκαίει ἀφανιστικά», ἐπαινεῖ τήν «σύμμετρον τροφήν»⁷⁶. Δι' αὐτὸ ἔχομεν ὑποχρέωσιν νά «λύωμεν αὐχμόν, ὁποῖον ἡ πενία τοῖς ἐνδεέσιν ἐπιψηφίζεται»⁷⁷. Πρέπει νά μιμώμεθα τὸν ἐγκωμιαζόμενον ἅγιον Φιλόθεον, ὁ ὁποῖος «τοῖς οἰκείοις ἐπέμετρεῖ τὸ ἀρκοῦν και τοῖς δεομένοις ἐκ δικαίων πονημάτων ἐσιτομέτρεῖ τὰ δέοντα»⁷⁸.

Ἡ Τεχνικὴ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ὡς μέσον πραγματώσεως τοῦ ἐπὶ γῆς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως κατα-

68. Migne 'E.Π. 135,624.

69. Migne 'E.Π. 136,137.

70. Migne 'E.Π. 135,624.

71. Migne 'E.Π. 135,1052.

72. Ἐνθ' ἄνωτ.

73. Migne 'E.Π. 136,141.

74. Migne 'E.Π. 135,801.

75. Migne 'E.Π. 135,929-932.

76. Migne 'E.Π. 135,533.

77. Migne 'E.Π. 136,148.

78. Migne 'E.Π. 136,156.

φάσκονται πᾶσαι αἱ τιμίως ἐπιτελούμεναι τέχναι. «Καὶ ἅπανα μὲν τέχνη στέργεται παρ' ἡμῖν καὶ ἐγκρίνεται καὶ οὐ διακρίνομεν οὐδεμίαν»⁷⁹. Δι' αὐτὸ ἐπαινοῦνται οἱ σιδηρουργοὶ καὶ χαλκεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τοῦ ἄκμονος σφυρηλατοῦν «σίδηρον εἰς πῦρ ἐκφλογούμενον»⁸⁰, ἐνῶ ἐξ ἄλλου κατακρίνονται οἱ «χαλκεύοντες», οἱ ὅποιοι «λεπτοτομοῦσιν ἐπὶ φόνους τὸν σίδηρον»⁸¹. Ἀναφέρονται τὰ δημιουργήματα τῆς ναυπηγίας (νῆες ἱππαγωγοί, δρόμωνες, τριήρεις κ.λπ.)⁸², τὸ ναυτίλλεσθαι⁸³, ἡ ἀλιευτικὴ τέχνη⁸⁴, ἡ τέχνη τοῦ ὕφαντοῦ (διὰ τὸ ἐνδύσασθαι), τοῦ σκυτοράφου (διὰ τὸ ὑποδήσασθαι), τοῦ μεταλλωρύχου, τοῦ μεταλλευτοῦ, τοῦ ἐπεξεργαζομένου τὰ μέταλλα⁸⁵. Γενικῶς ἐξαίρονται συλλήβδην «τέχναι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι»⁸⁶.

*

Ἐπειτα ὁ ἅγιος Εὐστάθιος εἰς πολλὰ σημεία τῶν ἔργων του ἀναγνωρίζει τὰς σωματικὰς καὶ βιολογικὰς ἀξίας, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν ὅτι τὸ σῶμα δὲν ἀπολυτοποιεῖται, οὔτε θεοποιεῖται, ἀλλὰ χρησιμοποιοῖται συμφώνως πρὸς τὸ δημιουργικὸν περὶ αὐτοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ γλῶσσα λ.χ. πρέπει νὰ ἔχη ὡς καρπὸν τὴν κατὰ Θεὸν Θεολογίαν καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν⁸⁷. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ συμβαίῃ τὸ ἐξῆς ἐπισημαινόμενον: «Ἡ γλῶττα εἶπεν, ἡ δὲ φρὴν ἀσύνθετος καὶ ἀσύντροχος»⁸⁸.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος προβάλλει τοὺς λουτρῶνας καὶ τὸ σωματικὸν λουτρόν. Χαρακτηριστικῶς τονίζει: «Καὶ ἔσται σοι αὐτὸ καθάρσιον ψυχῆς τε καὶ σώματος λουμένῳ συχνά, ἵνα γένοιο καθαρός»⁸⁹. Ἐπίσης ἀναγνωρίζει τὸν ἀθλητισμὸν καὶ χρησιμοποιοεῖ εἰς τὰ ἔργα του σύμβολα καὶ ἀναλογίας ἐκ τῶν διαφόρων ἀθλημάτων. Ὁ ἀθλητὴς «παγκρατιάζει» ἢ «παλαίει καὶ θέει καὶ πύξ πονεῖται καὶ τᾶλλα τοῦ ἀγῶνος ποιεῖ»⁹⁰.

Κατὰ τὸν ἅγιον Εὐστάθιον τὸ σῶμα δύναται νὰ κατοπτρίξῃ ψυχικὰς καταστάσεις καὶ νὰ γίνεταί συνεργὸν εἰς ψευδολογίαν καὶ ψευδοπραξίαν. Συχνάκις «καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ προσκυνήσεις καὶ αἱ τῶν ὀφθαλμῶν ἀναμύσεις καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀναπνεῖν ψεύδονται»⁹¹.

79. Migne 'E.Π. 136,232.

80. Migne 'E.Π. 136,276.

81. Migne 'E.Π. 135,539.

82. Migne 'E.Π. 135,949.

83. Migne 'E.Π. 136,325.

84. Αὐτόθι.

85. Migne 'E.Π. 135,756.

86. Migne 'E.Π. 136,328.

87. Migne 'E.Π. 135,888.

88. Migne 'E.Π. 136,492.

89. Migne 'E.Π. 135,892-893.

90. Migne 'E.Π. 136,152.

91. Migne 'E.Π. 135,1049.

Ὁ γάμος, ὅταν ὀδηγῆ τοὺς συζύγους εἰς τὸ νὰ εἶναι σὰρξ μία, ἐξυμνεῖται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ὡς ἔκφανσις τῆς «κατ' ἄνθρωπον πολιτικῆς συμβιώσεως»⁹². Διὰ τῆς «καλῆς συζυγίας» «τὸ κατ' εὐλογίαν θείαν σπέρμα τὸν βίον πληθύνειν τέτακται»⁹³. Ὁ οἶκος πρέπει νὰ πληθύνεται «ταῖς διὰ τέκνων ἐπιγοναῖς»⁹⁴. Ἐξ ἄλλου θεωρεῖται ἀπαράδεκτος ὁ «ἀγελαῖος ἔρωσις»⁹⁵, ὁ ὁποῖος καθιστᾷ «τοὺς ἐραστὰς ὡσεὶ καὶ ἀγελαῖα ζῶα, οἷς οὔτε λόγος, οὔτε νόμος, οὔτε τρόπος ἀνθρωπικός»⁹⁵.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἐξυμνεῖ τὴν Θεομήτορα ὡς «κλέος μητέρων καὶ παρθένων»⁹⁶.

*

Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατέχει ὅλας ἰδιαιτέραν θέσιν ἢ θετικὴ στάσις τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἐναντι τῶν γ ν ω σ τ ι κ ῶ ν ἄ ξ ι ῶ ν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὸ θεμέλιόν των εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι «τὸ ἀληθινὸν φῶς, ἡ αὐτοαλήθεια»⁹⁷. Τὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὑπῆρξε διδάσκαλος τῆς Ρητορικῆς καὶ τὸ ὅτι πιθανῶς εἶχεν ἰδικὴν του Σχολήν⁹⁸ ἀποδεικνύει τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὰς ἀξίας ταύτας. Ἐξ ἄλλου εἰς τὰ ἔργα του ἔχει ἀποθησαυρισθῆ ἡ τεραστία προσωπικὴ ἐγκυκλοπαιδικὴ του μόρφωσις.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος εἶχε διακαῆ ζῆλον πρὸς πολλαπλασιασμὸν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν καὶ πρὸς προβολὴν καὶ διάδοσιν τῶν ἐκλεκτῶν βιβλίων. Ἐντὸς αὐτῶν «καὶ δόγματα ἱερὰ ἐμπεριέχεται καὶ γραφῶν ἀπορρήτων ἀνάπτυξις καὶ ἱερὰ ἱστορία· φάκτα θεῖα ἐκεῖναι, εἰκόνες παιδεύσεως, φῶτα πράξεων ἀγαθῶν, χαρακτῆρες εὐσχημοσύνης, ὀρθότητος προκειντήματα»⁹⁹. Μετ' ἐκπλήξεως δὲ ἀναφέρει, ὅτι ὅταν ἐζήτησέ ποτε παρ' ἡγουμένου σύγγραμμα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν ὑπῆρχε πλέον: «εἰς τί γὰρ καὶ δεόμεθα βιβλίων τοιούτων ἡμεῖς;» ὁ δ' Εὐστάθιος τότε τοῦ εἶπε: «Τίνος γὰρ καὶ δεήσεσθε οἱ λόγου ἄξιοι μοναχοί, ἐὰν τὰ τοιαῦτα βιβλία παρ' οὐδὲν ποιεῖσθε;». Ἐφρόνει δὲ ὁ διαπρεπὴς Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὅτι οὐ μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τὰ ἔργα θὰ ἔπρεπε νὰ μελετῶν-

92. Migne 'E.Π. 136,312· 135,589.

93. Migne 'E.Π. 135,596.

94. Migne 'E.Π. 136,152.

95. Migne 'E.Π. 135,596.

96. Migne 'E.Π. 136,721.

97. Migne 'E.Π. 135,625. Πρβλ. 136,588.

98. Δημητρίου Μπαλάνου, Βυζαντινοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453, Ἀθήναι 1951, σ. 97. Κωνσταντίνου Μπόνη, Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. 5, Ἀθήναι 1964, στ. 1092.

99. Δημητρίου Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 99. Migne 'E.Π. 135,848-852.

ται, ἀλλὰ «καὶ ἱστορίας ἐξωτερικὰς ἀνθολογεῖν καὶ γνώμας καὶ ἀποφθέγματα, ἐξ ὧν καὶ οἱ πάλαι ἀγιώτατοι πατέρες ἐρανισάμενοι ἐμελετοῦργησαν...»¹⁰⁰.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος, συνεχίζων τὴν παράδοσιν τῆς «Ἐξαήμερου» τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, παρουσιάζεται ἄριστος γνώστης ἀκόμη καὶ τῶν δεδομένων τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν. Οὕτω περιγράφει λ.χ. λεπτομερῶς καὶ ἀριστοτεχνικῶς τὰς πέντε αἰσθήσεις καὶ ἰδίως τὴν ἀνατομίαν καὶ λειτουργίαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀφθαλμοῦ¹⁰¹, τὸ πρόσωπον, τὰ στέρνα, τὰς χεῖρας, τοὺς βραχίονας¹⁰². Ἐπεὶ ἀναφέρει τὰ διάφορα εἶδη τῶν φυτῶν, καρπῶν καὶ φυτικῶν προϊόντων, τὴν ἐλαίαν καὶ τὸ ἔλαιον, τὸ ἔλαιον τὸ ἀμυγδάλινον καὶ καρῦϊνον καὶ σησάμινον¹⁰³, τὰ ρόδα, τοὺς βάλτους¹⁰⁴, τὰς ἄλλας ὀπώρας, τὰς σταφυλάς, τὰ σῦκα¹⁰⁵, τοὺς ἀμπελῶνας¹⁰⁶, τὰ κλήματα, τοὺς βότρεις¹⁰⁷, τὰ δένδρα τῶν φοινίκων, ἀπίων καὶ μεσπίλων¹⁰⁸, τὰς ὕλας τῶν φρυγάνων καὶ λοιπῶν θάμνων¹⁰⁹. Ἐπίσης ὁμιλεῖ διὰ τοὺς πιθήκους¹¹⁰, τοὺς μικροὺς ἰχθεῖς¹¹¹, τὰς μελίσσας¹¹², τοὺς μήρμυκας¹¹³, τοὺς μηρμυκολέοντας¹¹⁴, τὰς ἀηδόνας, τὰς χελιδόνας, τοὺς βατράχους καὶ τὰς διαφορὰς τῆς φωνῆς τῶν¹¹⁵, τοὺς τέττιγας¹¹⁶ κ.λπ.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος διεκρίθη καὶ διὰ τὰς ἰατρικὰς καὶ φαρμακευτικὰς του γνώσεις¹¹⁷. Ἐπίσης προβάλλει τὴν κατὰ περίπτωσιν ἀσθενοῦς ἐξατομίκευσιν τῆς ἰατρικῆς ψυχοσωματικῆς θεραπείας¹¹⁸.

Χαρακτηριστικὸν ἔπειτα εἶναι ὅτι ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἔχει ἐντρυφήσει εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς καθ' ὄλου θύραθεν γραμματείας καὶ σοφίας καὶ παρουσιάζει συχνάκις παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνι-

100. Δημητρίου Παλάνου, ἐνθ' ἄνωτ.

101. Migne 'E.Π. 135,693.

102. Migne 'E.Π. 135,965.

103. Migne 'E.Π. 135,881.

104. Migne 'E.Π. 136,497.

105. Migne 'E.Π. 135,881.

106. Migne 'E.Π. 135,888.

107. Migne 'E.Π. 135,776.

108. Migne 'E.Π. 135,888.

109. Αὐτόθι.

110. Migne 'E.Π. 136,493 καὶ 496.

111. Migne 'E.Π. 135,881.

112. Migne 'E.Π. 136,141.

113. Αὐτόθι.

114. Migne 'E.Π. 136,256.

115. Migne 'E.Π. 135,888.

116. Migne 'E.Π. 136,173.

117. Migne 'E.Π. 136,1004.

118. Migne 'E.Π. 135,1005.

κῆς γραμματείας, ἀκόμη καὶ ἐκ τῆς Μυθολογίας, τὰ ὅποια χρησιμοποιοεῖ εἴτε ὡς σύμβολα, εἴτε ὡς παράλληλα πρὸς χριστιανικὰς ἀληθείας, εἴτε ὡς προτύπωσιν τούτων. Ἀναφέρει λ.χ. τοὺς Ἑσσηαίους καὶ τὸν ἱστοροῦντα αὐτοὺς γλυκὺν Ἑβραῖον ῥήτορα¹¹⁹, τὸν Ὅμηρον¹²⁰, τὸν Ἀριστοτέλη¹²¹, τοὺς Ὀρφικοὺς¹²², τὸν Πίνδαρον¹²³, τὸν Πλάτωνα¹²⁴, τὸν Θεόκριτον¹²⁵, τὸν Πυθαγόραν¹²⁶, τὸν Λιβάνιον καὶ τὸν Ἀφθόνιον¹²⁷, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Θεοσίτην¹²⁸, τὸν Τίμων¹²⁹, τὸν Ἑρμῆν¹³⁰, τὸ ἔργον τῶν Μουσῶν καὶ ἰδίως τῆς ποιητικῆς Καλλιόπης¹³¹ μετὰ τῆς ἐμμελείας τῶν χειλέων καὶ τῆς γλυκύτητος τῶν νοσημάτων¹³², τὴν Κίρκην¹³³, τοὺς Κιρκαίους μύθους¹³⁴, τὸν Ἰανόν¹³⁵, τὸν Ἀσκληπιόν¹³⁶, τὰς χώρας τῶν Δαλματῶν, τῶν Παιόνων καὶ τῆς Ἀδριατικῆς¹³⁷, τὰς Πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου, τοὺς κρεμαστοὺς κήπους τῆς Βαβυλῶνος, τὸν Κολοσσὸν τῆς Ρόδου¹³⁸, τὸν Ὀμηρικὸν Δία¹³⁹, τὸν Μίθραν, τὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Κελτῶν, Σκυθῶν καὶ Λακῶνων¹⁴⁰, τὰς συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σκυθῶν¹⁴¹, τὸν Ἡρακλέα¹⁴², τὸν Περσέα, τὸν Ὀρφέα¹⁴³, τὰς Σειρήνας, τὸ Στεντόρειον φῶνημα¹⁴⁴, τὸν Ἐρυσίχθονα¹⁴⁵, τὸν ὀξύτερον βλέποντα

-
119. Migne 'E.Π. 135,900.
 120. Migne 'E.Π. 135,920,969 κ.ξ.
 121. Migne 'E.Π. 135,776.
 122. Migne 'E.Π. 135,901.
 123. Migne 'E.Π. 135,909.
 124. Migne 'E.Π. 135,920· 136,508.
 125. Migne 'E.Π. 136,508.
 126. Migne 'E.Π. 135,884 καὶ 981.
 127. Migne 'E.Π. 135,597.
 128. Migne 'E.Π. 135,901.
 129. Migne 'E.Π. 135,992.
 130. Migne 'E.Π. 135,937.
 131. Migne 'E.Π. 135,993.
 132. Migne 'E.Π. 135,969.
 133. Migne 'E.Π. 135,941.
 134. Migne 'E.Π. 135,740.
 135. Migne 'E.Π. 135,748.
 136. Migne 'E.Π. 136,381.
 137. Migne 'E.Π. 135,945.
 138. Migne 'E.Π. 136,253.
 139. Migne 'E.Π. 135,1016.
 140. Migne 'E.Π. 135,632.
 141. Migne 'E.Π. 135,908.
 142. Migne 'E.Π. 135,720.
 143. Migne 'E.Π. 136,381.
 144. Migne 'E.Π. 136,173.
 145. Migne 'E.Π. 135,688.

Λυγκέα¹⁴⁶, τὸν Ἀλμίονα¹⁴⁷, τὴν Σκύλλαν, τὴν Χάρυβδιν¹⁴⁸, τὸν Ὠρίωνα¹⁴⁹, τὸν Πρωτέα¹⁵⁰, τὴν Σφίγγα¹⁵¹, τὸν Τήλεφον¹⁵², τὸν Ἀστυδάμαντα¹⁵³, τὰς Ἀρπυίας¹⁵⁴, τὸ ἄσυλον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ναῶν¹⁵⁵.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος «θαυμαστῆς τῆς θύραθεν γραμματείας, ἡσυχολήθη συστηματικῶς εἰς τὴν μελέτην ταύτης καὶ καρπὸς τῶν περὶ αὐτὴν ἀσχολιῶν εἶναι πολύτιμοι συγγραφαί, ἧτοι παρεμβολαὶ εἰς τὴν Ὀδύσειαν καὶ Ἰλιάδα, μὲ σοφὰ προλεγόμενα, σχόλια εἰς Πίνδαρον, πρόλογος τῶν πινδαρικῶν παρεκβολῶν, παράφρασις μετὰ σχολίων τοῦ γεωγραφικοῦ ἔπους Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ κ.λπ.»¹⁵⁶. Ὁ διαπρεπῆς ἅγιος Ἱεράρχης ἀκολουθεῖ γενικῶς εἰς τὰ ἔχνη τῆς γνησίας πατερικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία τηρεῖ οὐχὶ ἐχθρικήν, οὔτε δουλικήν, ἀλλὰ φιλικήν καὶ πάντοτε κριτικὴν στάσιν ἔναντι τῆς προπαιδευτικῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας. Ἡ κριτικὴ στάσις φαίνεται εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους του: «Καὶ λόγοι δὲ σοφίας ἐλληνικῆς, οἱ μὲν τὴν εἰς ὄλεθρον, οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάτερα πολλοὺς ἡγαγον»¹⁵⁷. Ἐπίσης ὁμιλεῖ περὶ τῆς «παλαιωτάτης ἐν τοῖς ἐθνικοῖς πλάνης, δι' ἧς ὡς ἐν σκοτίᾳ (οἱ ἐθνικοὶ) περιπατοῦντες, οὐκ εἶχον τὸ τῆς ἀληθείας βλέπειν φῶς, οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, οἷς ἡ κατὰ κόσμον σοφία ἐνέλαμπεν»¹⁵⁸. Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, κατὰ τὸν ἅγιον Εὐστάθιον, «ἐνέλαμψε γνῶσις ἀγαθὴ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐσῴστερον, ἵνα καὶ ἐξ ἀγρίων τούτων ἀνθέων», ὡς καὶ ἐκ τῶν ἡμέρων τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, «μελιτοποιῆται τοῖς κατὰ Θεὸν τὰ χρήσιμα καὶ μηδὲν τῶν ἐν κόσμῳ ἀσυντελὲς ἡμῖν εἶη πρὸς ἀρετὴν»¹⁵⁹. Ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ σπερματικοῦ Λόγου «ἐξημέρωσαν τὴν μετὰ τοὺς προπάτορας ἐν τοῖς ἐπιγόνους ἀπανθρωπίαν καὶ ἀγριότητα χρηστοί τινες καὶ ῥᾶον μετρητοὶ ἄνδρες»¹⁶⁰.

Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς βιουμένης θείας ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, ἦτις

146. Migne 'E.Π. 135,701.

147. Migne 'E.Π. 135,724.

148. Migne 'E.Π. 136,136.

149. Migne 'E.Π. 136,197.

150. Migne 'E.Π. 135,737.

151. Migne 'E.Π. 136,556.

152. Migne 'E.Π. 136,484.

153. Migne 'E.Π. 136,380.

154. Migne 'E.Π. 136,557.

155. Migne 'E.Π. 135,621.

156. Δημητρίου Παλάνου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 102. Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθήναι 1948, σ. 433.

157. Migne 'E.Π. 136,260.

158. Migne 'E.Π. 136,597.

159. Migne 'E.Π. 135,645.

160. Migne 'E.Π. 136,324.

ἐξ ἐπόψεως ἀξίας ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν θύραθεν σοφίαν, «καὶ μαθηταὶ πολλοὶ κρεῖττονες διδασκάλων ἐν ἀποτελέσματι γίνονται, καὶ δοῦλοι δὲ ἀγαθοὶ ὑπέρτεροι δεσποτῶν μὴ τοιούτων, καὶ νῆπια ὑπερφερῆ γερόντων ἐκ θείας ... δυναμώσεως, καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται σοφία θεία καὶ χάριτι»¹⁶¹. Ὁσάυτως ὁ ἅγιος Εὐστάθιος διακηρύττει, ὅτι «οἱ κατὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ρήτορες... (ἀκόμη καὶ) ἀγράμματοι ὄντες, τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφιστὰς ἐπεστομίζον... λόγῳ»¹⁶².

Ἐκ τῶν τομέων τῆς ἀρχαίας ἐπιστημονικῆς γνώσεως ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἀναφέρει ἰδιαιτέρως τὴν περὶ τὰς τοπογραφίας ἀσχολουμένην Γεωγραφίαν, τὴν μελετῶσαν τὰ παρελθόντα γεγονότα Ἱστορίαν, τὴν Λογικὴν¹⁶³ καὶ πρὸ πάντων τὴν Φιλοσοφίαν, οἱ θεράποντες τῆς ὁποίας «τὴν τε ἐν τοῖς οὐσιν ἀλήθειαν ἀκριβοῦσι, τὴν τε ἐν τοῖς πρακτέοις εὐθύτητα· ἀλλὰ καὶ μάλιστα τὰς περὶ τε τῶν θείων καὶ αὐτοῦ Θεοῦ»¹⁶⁴. Ἡ Φιλοσοφία αὐτῆ τῆς Θρησκείας, κατὰ τὸν ἅγιον Εὐστάθιον, κορυφώνεται καὶ ἀπολεπτεύεται εἰς Θεολογίαν». «Ἄφες διασαφεῖσθαι τὸν Θεὸν ἀφ' ἡμῶν ὡς παρελάβομεν τὸν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐν ἡμῖν καθ' ἡμᾶς, ἐκ τῶν εὐλήπτων τὸν ἀκατάληπτον, ἐκ τῶν περὶ γῆν τὸν ἐπουράνιον, ἐκ τῶν αἰσθητῶν καὶ παχέων τὸν ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ ἄλλον»¹⁶⁵.

Ἐπιγραμματικά εἶναι ὅσα λέγει ὁ ἅγιος Εὐστάθιος καὶ περὶ τῶν σχέσεων θεωρίας καὶ πράξεως: «Θεωρία τε γὰρ ἢ ἐντελής οὐκ ἂν εἴη τῇ πράξει ἀσύντροχος, καὶ πράξις δὲ μὴ θεωροῦσα τετύφλωται»¹⁶⁶.

*

Τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἔχουν σπουδαῖον μορφωτικὸν περιεχόμενον καὶ ἐξ ἐπόψεως αἰσθητικῆς. Συχνάκις παρουσιάζουν ἐξαιρέτους αἰσθητικὰς ἀναλύσεις, ἀναφερομένας εἴτε εἰς τὸ ὥραϊον τῆς φύσεως, εἴτε εἰς τὸ ὥραϊον τῆς ἀνθρωπίνης σωματικῆς διαπλάσεως, εἴτε εἰς τὸ ὥραϊον τῆς ποιήσεως, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς μουσικῆς καὶ τῶν λοιπῶν μορφῶν τῆς Τέχνης. Ἰδιαιτέρως ἐν αὐτοῖς γίνεται λόγος περὶ θείας ἐμμελείας, περὶ τῆς εὐμορφίας τῶν ἀρετῶν, περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ φιλοκαλήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπειροκάλλως, περὶ καλλονῆς ἢ περὶ τοῦ περικαλλοῦς, περὶ τῆς ἀρμονίας τῶν ἤχων τῶν μουσικῶν ὀργάνων, περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς τοῦ κέντρου τοῦ κάλλους τοῦ κόσμου καὶ ὡς τοῦ γλυκέος ὀφθαλμοῦ τῆς γῆς, περὶ τῆς χρωματικῆς ἀρμονίας τῶν νεφῶν κατὰ τὸ λυκόφως, περὶ τοῦ κάλλους τῶν ὀφθαλμῶν,

161. Migne 'E.Π. 136,353.

162. Migne 'E.Π. 136,532.

163. Migne 'E.Π. 136,548.

164. Migne 'E.Π. 135,997.

165. Migne 'E.Π. 136,277 καὶ 564.

166. Migne 'E.Π. 135,848.

περὶ τοῦ κάλλους τῆς αἵματοφύρτου ἀλουργίδος τοῦ μάρτυρος, περὶ καλλι-
τεχνηθέντων πνευματικῶν ἀγαλμάτων, περὶ τῆς ἀληθοῦς ὠραιότητος τῆς γυ-
ναικός, περὶ τῆς ἐξ ἀντιφώνων ἁρμονίας, περὶ τῶν καλαισθητικῶν στοιχείων
τῆς ὑμνωδίας, τῆς τραγωδίας, τῆς ψαλμωδίας, περὶ τοῦ μεμελισμένου λόγου,
περὶ ῥόδης, περὶ ραψωδιῶν, στιχιδῶν καὶ κιθαρωδῶν, περὶ τῆς ἰωνικῆς, δω-
ρικῆς, αἰολικῆς καὶ λυδικῆς ἁρμονίας, περὶ τῶν λυρικῶν ποιητῶν, περὶ τῆς
Αἰσθητικῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, περὶ τῆς τέχνης τῆς θεατρικῆς
ὑποκρίσεως καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων στοιχείων καὶ πτυχῶν τοῦ αἰσθητικοῦ
βιώματος καὶ τῆς Τέχνης¹⁶⁷.

*

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀξίας καὶ τὸν κοινωνι-
κὸν βίον, ὁ ἅγιος Εὐστάθιος πολλάκις ὁμιλεῖ διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς ἁρμονι-
κῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλαλληλίας, τῆς ἀγάπης,
τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς συγγνώμης. Συνδέει τὴν λατρευτικὴν ζωὴν μετὰ
τῆς μνείας τῶν πενήτων καὶ πασχόντων καὶ μετὰ τῶν ἔργων τῆς διακονικῆς
ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη εἶναι μήτηρ πάσης ἀρετῆς. «Ἀγάπης παρεϊδουμένης εἰς
ψυχὴν, συνέρχεται καὶ λοιπὸς ἅπας ὄμιλος ἀρετῶν. Εἰ δὲ αὐτὴ ἐκεῖθεν ἐκκέ-
κλεισται, δῆλον ὅτι ἔρημος ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη παντὸς ἀγαθοῦ»¹⁶⁸. Ἡ ἀγάπη ἐξυ-
μνεῖται τοιοῦτοτρόπως ὡς χρυσῆς «ἀρετῶν ἀλύσεως κρῖκος ὁ πρῶτος, βαλ-
βίς δρόμου τοῦ εἰς ἀρετὴν, βαθμὶς προέχουσα τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου, εἰρή-
νης θεμέλιος, ἀταραξία ψυχῆς, πολέμων διώκτρια, καὶ τοσοῦτον, ὥστε εἴπερ
αὕτη διὰ τῆς οἰκουμένης ἐπολιτεύετο, οὐκ ἂν οὐδαμοῦ ἔρις, ἡ τοῦ πολέμου
μήτηρ, ἐπαρρησιάζετο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἐν ὅπλοις ὀπλισμοῦ ἀρότριοις ἂν ἦν
ἡμῖν περιουσιάζεσθαι...»¹⁶⁹.

*

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν στάσιν τοῦ Εὐσταθίου ἐναντι τῆς πατρί-
δος καὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν. Εἰς τὰ ἔργα του ὑπάρχει ὀλόκλη-
ρος Πολιτειολογία καὶ Φιλοσοφία τοῦ Κράτους. Ὁ ἄρ-
χων, κατὰ τὸν ἅγιον Εὐστάθιον, πρέπει νὰ εἶναι ἀρχέτυπον ἀρετῆς, παντὸς
ἐπιστημονάρχης ἀγαθοῦ, προασπιστῆς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ
λαοῦ, νομοθέτης ἐν πνεύματι σοφίας καὶ συνέσεως¹⁷⁰. Πρέπει νὰ προλαμ-
βάνῃ τὰ δεινὰ καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὸ κοινὸν καλόν· πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ

167. Migne 'E.Π. 135,625· 645· 648· 661· 673· 772· 797· 800· 816· 837· 965· 993.
καὶ 136,109· 173· 196· 216· 288· 297· 300· 320· 359-377.

168. Migne 'E.Π. 35,589.

169. Αὐτόθι.

170. Migne 'E.Π. 135,973 ἐξ.

«τά τε ἐξ ἀέρος, τά τε ἐκ γῆς, τά τε ἐκ θαλάττης καλὰ» καὶ νὰ «περιποιῆται σώμασι καὶ ψυχαῖς τὸ ὑγιές»¹⁷¹.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος, τονίζων ὅτι πᾶς νόμος πολιτικός θὰ εἶναι ἀληθῶς δώρημα Θεοῦ, ὅταν εἶναι «εὐρημα σοφῶν ἀνδρῶν»¹⁷², ἐξαίρει τὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξεπολίτισεν ἀπολιτίστους καὶ «τῷ ἐκείνων ἀγρίῳ τὸ καθ' ἡμᾶς ἡμερον ἐνεκέντρισε καὶ εἰς χρηστότητα μετεποίησε... Καὶ οὐ λέγω μόνους τοὺς ἐκ τῆς Χέρσου, τοὺς τῆς Ἄγαρ, τὸ Σκυθικόν, τὸ Παιονικόν, τοὺς ὑπὲρ Ἰστρον, καὶ ὅσοις ἀκραιφνῆς βορρᾶς ἐπιπνεῖ· ἀλλὰ καὶ ὅσους ἐκ θαλάσσης πολυτρόπως ἠγγίστρευσεν»¹⁷³. Τὸ ἐκπολιτιστικὸν αὐτὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἱεραποστολικῆς προσπάθειάς τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ὠδήγει πολλοὺς ἀπίστους εἰς τὸ ἱερὸν βάπτισμα: «Καὶ εἶχεν ἡ ἱερά κολυμβήθρα συνεχῶς δι' αὐτοῦ πολὺ τὸ ἐνεργόν... Καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς σωτήριος Ἰορδάνης τοῖς βαπτιζομένοις ἐπληθην»¹⁷⁴.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἐξαίρει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἀνήκει εἰς τὴν Εὐρώπην¹⁷⁵.

*

Τὸ μορφωτικὸν καὶ πολιτιστικὸν ἰδεῶδες τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου εἶναι πληῆρες, διότι προβάλλει καὶ τὸ ἰ δ ε ὦ δ ε ς τ ο ὕ ἡ θ ο υ ς, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν συμφωνίαν τῆς ὑποκειμενικῆς ἐνεργείας πρὸς τὴν ἱεραρχικὴν τάξιν τῶν ἀξιῶν, κατὰ τὴν ὁποῖαν αἱ κατώτεροι ἀξίαι πρέπει νὰ καταφάσκωνται καὶ πραγματοποιῶνται πρὸς χάριν τῶν ἀνωτέρων, ὑποτασσόμεναι εἰς αὐτάς. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ βλέπῃ ὀρθῶς τὸ πλήρωμα τῶν ἀξιῶν καὶ τὴν ἱεραρχικὴν κλιμάκωσίν των, διὰ νὰ δύναται νὰ ὑποτάσῃ πάντοτε τὸ χεῖρον εἰς τὸ κρεῖττον. Ἐπομένως πρέπει νὰ μὴ πάσχη ἐξ ἀξιολογικῆς τυφλώσεως ἢ πνευματικῆς δυσχρωματοψίας. Ὁ ἔχων ὑγιεῖς πνευματικούς ὀφθαλμούς καὶ ὁ φωτιζόμενος ὑπὸ τὸ «πανσθενουργόφωτον ἄφθιτον σέλας»¹⁷⁶ βλέπει τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν. Ἀντιθέτως, ὅταν ὁ τυφῶν τῶν παθῶν «βυσσόθεν ἀναμοχλεύῃ τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου θάλασσαν καὶ τὴν κατὰ Θεὸν γαλήνην»¹⁷⁷, τότε ἡ ἀχλύς τῆς ἀμαρτίας καὶ ἡ «ἐμπαθῆς ὄρασις»¹⁷⁸ σκοτίζει τὸν νοῦν εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ δύναται νὰ «ἐκκλίνῃ ἀπὸ κακοῦ» καὶ νὰ «ποιῇ τὸ ἀγαθόν»¹⁷⁹.

171. Ἔνθ' ἄνωτ.

172. Αὐτόθι.

173. Migne 'E.Π. 135,985.

174. Migne 'E.Π. 135,997.

175. Migne 'E.Π. 135,945.

176. Migne 'E.Π. 136,605.

177. Migne 'E.Π. 135,673.

178. Migne 'E.Π. 135,640· 693· 696· καὶ 36,533.

179. Migne 'E.Π. 135,617-620.

«Ἄει ἐγρηγορέναι ἡμᾶς δεῖ»¹⁸⁰, διὰ τὸ νὰ ζῶμεν «ἐλόμενοι ἀκολουθεῖν προηγουμένων τῷ Θεῷ εἰς τὰ κρείττονα»¹⁸¹.

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος παρουσιάζει χαρακτηριστικῶς καὶ ἠθικὰ πρότυπα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν εἰς ἡμᾶς τὰ κρείττονα οὐχὶ νοησιαρχικῶς, ἀλλὰ βιωματικῶς. Ἐν πρώτοις παρουσιάζει τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ὡς «ἀρχέτυπον μιμήσεως»¹⁸² καὶ ἐξυμνεῖ τὴν ὑποδειγματικὴν ζωὴν διαφόρων ἁγίων, ὡς λ.χ. τοῦ Ὁψικιανοῦ ἁγίου Φιλοθέου¹⁸³, τοῦ ἁγίου Δημητρίου¹⁸⁴, τῶν Καλυτηνῶν ἁγίων τριαθλοφόρων ἀδελφῶν¹⁸⁵, τῶν τριῶν Παίδων¹⁸⁶.

Ἐξοχον ἠθικὸν πρότυπον εἶναι καὶ ἡ ἰδία ἡ προσωπικὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, ὅστις παρουσιάζε τὴν ἐναρμόνισιν πασῶν τῶν ἀξιῶν καὶ «πίστιν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην» (Γαλ. ε', 6). «Διεμοίραζε τὰ ἑαυτοῦ ὑπάρχοντα τοῖς πτωχοῖς καὶ ἀδυνάτοις. Ἐζῆ βίον λιτότατον, ἐν νηστεία, ἀγρυπνία καὶ προσευχῇ»¹⁸⁷.

*

Ἐκ τῶν λεχθέντων καθίσταται φανερόν, ὅτι ὁ ἅγιος Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ προβάλλει οὐχὶ μορφωτικὸν ἰδεῶδες νεφελῶδες, μονομερές, ἀναιμικὸν καὶ πλήρες ἀοριστολογίας καὶ ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, ἀλλὰ μορφωτικὸν ἰδεῶδες ἄρτιον, ὠλοκληρωμένον, πλήρες κρυσταλλίνης διαυγείας, ἐσωτερικῆς ἐνότητος καὶ δυναμισμού. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο δὲν θέτει τὰ παρώπια τῆς μονομερείας εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, διὰ τὸ νὰ ἱκανοποιῇ μόνον ἀνάγκας τινὰς καὶ ροπὰς τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος καὶ διὰ τὸ νὰ καθιστᾷ τὰς ἄλλας ἀτροφικὰς, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ψυχοσωματικὴν ὑφὴν καὶ τὴν ὀργανικὴν ὀλότητα τῶν ἐνδομύχων ἐφέσεων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

180. Migne 'E.Π. 135,908.

181. Migne 'E.Π. 136,148.

182. Migne 'E.Π. 135,1017.

183. Migne 'E.Π. 136,141 ἐξ.

184. Migne 'E.Π. 136,161 ἐξ. καὶ 169 ἐξ.

185. Migne 'E.Π. 136,264 ἐξ. καὶ 284 ἐξ.

186. Migne 'E.Π. 136,289 ἐξ.

187. Ποιμαντορικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονος ἐπὶ τῷ νέῳ ἐνιαυτῷ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου, ἀναγνωσθεῖσα, ἀντὶ Κοινωνικοῦ, ἐν Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1988. Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἔλεγε, ὅτι ἦτο «διάκονος τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ ἱερέυς, καὶ ἀρχιερέυς, καὶ θύτης, καὶ μύστης Θεοῦ, καὶ μυσταγωγός, καὶ πατήρ κατὰ πνεῦμα, καὶ διδάσκαλος καὶ ἁγιαστὴς ἐν Θεῷ» (Migne 'E.Π. 135,657).